

Сумський державний педагогічний університет
імені А.С.Макаренка

Навчально-науковий інститут фізичної культури

Кафедра логопедії

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор НН інституту
фізичної культури

Михайло ЛЯННОЙ

«30» серпня 2024 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
Характеристика порушень психофізичного розвитку

Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка

Спеціальність: 016 Спеціальна освіта (016.01 Логопедія)

Освітньо-професійна програма: Спеціальна освіта (Логопедія)

Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти

Мова навчання: українська

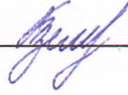
Погоджено науково-методичною
комісією НН інституту фізичної
культури

«30» серпня 2024 р.

Голова

Людмила МОРОЗ, к.п. н., доцент

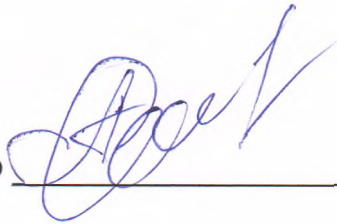
Розробники: Катерина ЗЕЛІНСЬКА-ЛЮБЧЕНКО, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри логопедії _____

Робоча програма розглянута і схвалена на засіданні кафедри логопедії
Протокол № 1 від «30» серпня 2024 р.

Завідувач кафедри

Анатолій КРАВЧЕНКО, к.п.н., професор _____

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Освітній рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 5	бакалавр	Обов'язкова	
		Рік підготовки:	
1-й		1-й	
Семестр			
2-й			
Лекції			
26 год.			
Практичні, семінарські			
0 год.			
Лабораторні			
28 год.			
Самостійна робота			
94 год.			
Консультації:			
2 год.			
Загальна кількість годин – 150	Вид контролю: екзамен		

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Дисципліна «Характеристика порушень психофізичного розвитку» вивчає особливості етіології, патогенезу та клінічних проявів відхилень психофізичного розвитку дитини.

Знання основ клінічних проявів відхилень у психофізичному розвитку необхідно для створення спеціальних умов та передумов для успішного виховання та навчання дітей із різними неврологічними, психічними, інтелектуальними, мовленнєвими, фізичними та соматичними порушеннями, а також ефективної корекції означених відхилень.

Вимоги до вихідного рівня знань і умінь, якими повинен володіти студент, приступаючи до вивчення даної дисципліни, - знання дисциплін «Вступ до спеціальності «Спеціальна освіта» і педагогічна деонтологія» «Анатомія, фізіологія, патологія дітей і підлітків», тощо. В результаті вивчення дисципліни студенти поглиблюють знання щодо вікових особливостей психофізичного розвитку дітей; набудуть знань про особливості етіології, патогенезу та клінічних проявів порушень осіб із особливими освітніми потребами. А також навчатися застосовувати отримані знання при вивченні циклу дисциплін професійно-орієнтованої підготовки.

Загальною **метою курсу** є формування необхідних знань про особливості клінічного прояву інтелектуальних порушень для кваліфікованого здійснення професійної діяльності.

Вивчення дисципліни «Клініка порушень психофізичного розвитку» передбачає формування в студентів наступних фахових компетентностей та результатів навчання:

КК. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі і практичні проблеми спеціальної та інклюзивної освіти у процесі корекційно-педагогічної, діагностико-консультативної, дослідницької та культурно-просвітницької діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування основних теорій і методів дефектології і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

ЗК-1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК-2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК-3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК-4. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК-6. Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології.

ЗК-7. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК-8. Здатність працювати в команді.

ЗК-9. Здатність до міжособистісної взаємодії.

ЗК-10. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).

СК-1. Усвідомлення сучасних концепцій і теорій функціонування, обмеження життєдіяльності, розвитку, навчання, виховання і соціалізації осіб з особливими освітніми потребами.

СК-2. Здатність до аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду становлення і розвитку спеціальної та інклюзивної освіти.

СК-3. Здатність застосовувати психолого-педагогічні, дефектологічні, медико-біологічні, лінгвістичні знання у сфері професійної діяльності.

СК-6. Здатність працювати в команді, здійснювати комплексний корекційно-педагогічний, психологічний та соціальний супровід дітей з особливими освітніми потребами, в тому числі з інвалідністю в різних типах закладів.

СК-7. Здатність дотримуватися вимог до організації корекційно-розвивального освітнього середовища. СК-8. Готовність до діагностико-консультативної діяльності.

СК-14. Здатність до роботи із спільнотою – на місцевому, регіональному, національному, європейському і більш широкому глобальному рівнях з метою формування толерантного, гуманного ставлення до осіб з особливими освітніми потребами, розвитку здатності до рефлексії, включаючи спроможність обдумувати як власні, так й інші системи цінностей.

РН-1. Знати сучасні теоретичні основи спеціальної освіти відповідно до спеціалізації, застосовувати методи теоретичного та експериментального дослідження у професійній діяльності, релевантні статистичні методи обробки отриманої інформації, узагальнювати результати дослідження.

РН-2. Здійснювати пошук, аналіз і синтез інформації з різних джерел для розв'язування конкретних задач спеціальної та інклюзивної освіти.

РН-3. Розуміти закономірності та особливості розвитку і функціонування, обмеження життєдіяльності у контексті професійних завдань.

РН-4. Застосовувати для розв'язування складних задач спеціальної освіти сучасні методи діагностики психофізичного розвитку дітей, критично оцінювати достовірність одержаних результатів оцінювання, визначати на основі їх інтерпретації особливі освітні потреби дітей та рекомендації щодо створення найоптимальніших умов для здобуття освіти.

РН-5. Розуміти принципи, методи, форми та сутність організації освітньо-корекційного процесу в різних типах закладів.

РН-6. Планувати освітньо-корекційну роботу на основі результатів психолого-педагогічної діагностики осіб з особливими освітніми потребами з врахуванням їхніх вікових та індивідуально-типологічних відмінностей.

РН-7. Вільно спілкуватися державною та іноземною мовами у професійному середовищі, володіти фаховою термінологією та професійним дискурсом.

РН-8. Організовувати і здійснювати психолого-педагогічне вивчення дітей із особливостями психофізичного розвитку, діагностико-консультативну діяльність.

РН-9. Мати навички комплектування та організації діяльності спеціальних закладів освіти, спеціальних груп у закладах дошкільної освіти, спеціальних класів у закладах загальної середньої освіти тощо.

РН-10. Здійснювати спостереження за дітьми з психофізичними порушеннями (інтелекту, мовлення, зору, слуху, опорно-рухових функцій тощо), реалізовувати корекційно-педагогічну роботу з урахуванням їхніх психофізичних, вікових особливостей, індивідуальних освітніх потреб, можливостей та здібностей.

РН-11. Застосовувати у професійній діяльності знання про методики, технології, форми і засоби реабілітації та корекційно-розвивального навчання дітей з особливими освітніми потребами.

PH-12. Аргументувати, планувати та надавати психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги (допомогу) відповідно до рівня розвитку і функціонування, обмеження життєдіяльності дитини з особливими освітніми потребами.

PH-13. Володіти методиками сприяння соціальної адаптації осіб з особливими освітніми потребами, їхньої підготовки до суспільної та виробничої діяльності.

PH-14. Реалізовувати психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії у ролі вчителя-дефектолога, асистента вихователя закладу дошкільної освіти, асистента вчителя закладу загальної середньої освіти тощо.

PH-15. Застосовувати у професійній діяльності сучасні універсальні та спеціалізовані інформаційні системи та програмні продукти; бібліотечні ресурси та технології, зокрема електронні; спеціальну апаратуру та інструменти.

PH-16. Приймати обґрунтовані рішення з урахуванням цілей, ресурсних і законодавчих обмежень, ціннісних орієнтирів.

PH-17. Мати навички самостійного навчання та пошуку необхідної інформації.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
		для екзамену, заліку, курсового проекту (роботи), практики
90 – 100	A	відмінно
82 – 89	B	добре
74 – 81	C	
64 – 73	D	
60 – 63	E	задовільно
35 – 59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
1 – 34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

5. Засоби діагностики результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання є: екзамен, комплексна контрольна робота, поточне теоретичне опитування, реферати, презентації результатів виконаних завдань та досліджень, інші види індивідуальних та групових завдань тощо.

6. Програма навчальної дисципліни

6.1. Інформаційний зміст навчальної дисципліни

Розділ 1. Вікові закономірності психофізичного розвитку дитини

Тема 1: Сучасні уявлення про нормальний і відхилений розвиток

Теоретичні питання:

1. Поняття статистичної норми розвитку
2. Функціональна норма розвитку
3. Фактори і умови психічного розвитку людини
4. Фактори виникнення ризику порушень психофізичного розвитку: генетичні, соматичні, соціальні.

Тема 2: Вікові закономірності розвитку дитини.

Теоретичні питання:

1. Характеристика психомоторного розвитку дитини першого року життя.
2. Характеристика психомоторного розвитку дитини раннього віку.
3. Характеристика психомоторного розвитку дитини дошкільного віку.
4. Характеристика психомоторного розвитку дитини молодшого шкільного віку.

Розділ 2. Характеристика відхилень у розвитку

Тема 3: Види відхилень у розвитку (дизонтогенії)

Теоретичні питання:

1. Види відхилень розвитку (дизонтогенії).
2. Вікова обумовленість дизонтогенії.
3. Поняття про первинний і вторинний дефекти розвитку.
4. Дефект і компенсація.
5. Види психічного дизонтогенезу.

Тема 4: Класифікація відхилень у розвитку дітей

Теоретичні питання:

1. Категорії осіб за характером порушень.
2. МКХ-10
3. МКХ-11

Тема 5: Характеристика інтелектуальних порушень

Теоретичні питання:

1. Поняття про інтелект.
2. Визначення поняття інтелектуальних порушень.
3. Етіологія інтелектуальних порушень. Клінічні прояви інтелектуальних порушень.
4. Характеристика різних ступенів інтелектуальних порушень (МКХ-10, МКХ-11).
5. Порівняльна характеристика особливостей діагностики різних ступенів інтелектуальних порушень.

Тема 6: Характеристика затримки психічного розвитку в дітей (ЗПР)

Теоретичні питання:

1. Сутність ЗПР у дітей. Етіологія ЗПР у дітей.
2. Підходи до класифікації форм ЗПР у дітей. Ступені тяжкості ЗПР.
3. Особливості розвитку вищих психічних процесів у дітей із ЗПР.
4. Особливості розвитку мовлення у дітей із ЗПР.

Тема 7: Характеристика розладів аутистичного спектру

Теоретичні питання:

1. Історичний екскурс вивчення проблеми аутизму.
2. Статистичні дані РАС, патогенез, етіологія РАС.
3. Клінічні прояви РАС.
4. Підходи до класифікації РАС.
5. Сучасна класифікація (МКХ-10, МКХ-11) РАС.
6. Характеристика дітей із аутизмом.
7. Особливості диференціального діагностування РАС.

Тема 8: Характеристика дитячого церебрального паралічу (ДЦП)

Теоретичні питання:

1. Проблема ДЦП в науковій літературі. Етіологія та патогенез ДЦП.
3. Характеристика рухової сфери дітей з ДЦП.
4. Характеристика психоемоційної та інтелектуальної сфер дітей з ДЦП.
5. Характеристика вегетативної, сенсорної та мовленнєвої сфер дітей з ДЦП.
6. Характеристика різних форм ДЦП.

Тема 9: Характеристика осіб із порушеннями слуху

Теоретичні питання:

1. Проблема порушення слуху в науковій літературі. Етіологія та патогенез порушень слуху.
3. Причини порушень слуху у дітей.
4. Вили порушень слуху.
5. Мовлення дітей із порушенням слуху.
6. Адаптація дитині із порушеннями слуху до навчального процесу.

Тема 10: Характеристика осіб із порушеннями слуху

Теоретичні питання:

1. Проблема порушення слуху в науковій літературі. Етіологія та патогенез порушень слуху.
3. Причини порушень слуху у дітей.
4. Вили порушень слуху.
5. Мовлення дітей із порушенням слуху.
6. Адаптація дитині із порушеннями слуху до навчального процесу.

Тема 11: Складні (комплексні) порушення розвитку

Теоретичні питання:

1. Поняття складних порушень розвитку.
3. Класифікація складних порушень розвитку.
4. Психологічні особливості дітей зі складними порушеннями розвитку.
5. Мовлення дітей зі складними порушеннями розвитку.

Розділ 3. Навчання та виховання осіб із особливими освітніми потребами

Тема 12: Типи спеціальних закладів для осіб із порушеннями у розвитку

Теоретичні питання:

1. Мережа спеціальних закладів в Україні.
2. Комплектування спеціальних закладів України:
  - Принципи відбору дітей у спеціальні заклади.
  - Порядок комплектування дошкільних навчальних закладів (груп) компенсуючого типу.

Тема 13: Інклюзивна освіта в Україні

Теоретичні питання:

1. Історичні передумови виникнення інклюзивної освіти.
2. Нормативна база інклюзивної освіти.
3. Структура інклюзивної освіти в Україні.

Тема 14: Рівні підтримки осіб із особливими освітніми потребами

Теоретичні питання:

1. Загальна характеристика.
2. Умови для забезпечення підтримки.
3. Механізми реалізації індивідуальної освітньої траєкторії.

6.2. Структура навчальної дисципліни

№ п/п	Назва теми	аудиторні години			срс
		дфн/зфн	лек	конс.	
1.	2.	3.	4.	5.	6.
Розділ 1. ВІКОВІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ					
1.	Сучасні уявлення про нормальний і відхилений розвиток	2/0	-	2/0	5/10
2.	Вікові закономірності розвитку дитини.	2/0	-	2/0	5/10
Разом за розділом 1		4/0	-	4/0	10/20
Розділ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ВІДХИЛЕНЬ У РОЗВИТКУ					
3.	Види відхилень у розвитку (дизонтогенії).	1/1	-	2/1	7/10
4.	Класифікація відхилень у розвитку дітей.	1/1	-	2/1	7/10
5.	Характеристика інтелектуальних порушень.	2/1	-	2/1	7/10
6.	Характеристика затримки психічного розвитку в дітей (ЗПР).	2/1	-	2/1	7/10
7.	Характеристика розладів аутистичного спектру.	2/1	-	2/1	7/10
8.	Характеристика дитячого церебрального паралічу (ДЦП).	2/1	-	2/1	7/10
9.	Характеристика осіб із порушеннями слуху.	2/0	-	2/1	7/10
10.	Характеристика осіб із порушеннями зору.	2/0	-	2/0	7/10
11.	Складні (комплексні) порушення розвитку.	2/0	-	2/1	6/10
Разом за розділом 2		16/6	-	18/8	54/90
Розділ 3. Навчання та виховання осіб із особливими освітніми потребами					
12.	Типи спеціальних закладів для осіб із порушеннями у розвитку.	2/0	-	2/0	10/10
13.	Інклюзивна освіта в Україні.	2/0	-	2/0	10/10
14.	Рівні підтримки осіб із особливими освітніми потребами	2/0	-	2/0	10/4
Консультації		-	2	-	-
Разом за змістовним модулем 2		6/0	2	6/0	30/24
Усього годин		26/6	2/2	28/8	94/134
Загальна кількість годин		150			

6.3. Рекомендовані джерела інформації

Основна:

1. Арендарук А. (2013). Досвід впровадження інтеграції та інклюзивної освіти в Україні та за кордоном. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. 19/24, 13.
2. Барно О. (2008). Проблема людей з особливими потребами як гостра державна проблема. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наукових праць, 4 (6), 37
3. Болдирева В. (2012). Інтеграція та інклюзія як основні моделі навчання дітей з особливими освітніми потребами. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наукових праць, 9, 10-11, 13.
4. Величко Д. (2015). Впровадження інклюзивної освіти в Україні. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету, 125, 47.
5. Гладуш В. (2017). Інклюзивна освіта та здоров'я дітей з психофізичними порушеннями: проблеми сьогодення. Матеріали Всеукраїнської (заочної) науково-практичної конференції [Спеціальна освіта: стан та перспективи] (Харків, 17-18 травня 2017 р.), 186-187.
6. Дегтяренко Т. (2013). Корекційно-реабілітаційна допомога особам з психофізичними порушеннями як суспільний феномен та об'єкт спеціальної педагогіки. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова, 19/24, 80-82.
7. Діти з особливостями розвитку в звичайній школі [автор-укладач Л.В. Туріщева]. Х.: Вид. група «Основа», 2011. 111с.[1] с.
8. Зиглер Е. Розуміння розумової відсталості / Е. Зиглер, Р. Ходапп; Пер. з англ. Н.М. Вельбовець. – К.: Сфера, 2001. – 360 с.
9. Ілляшенко Т.Д. Аномальна дитина в школі: навчально-методичний посібник. К.: ІСДО, 1995. 120 с.
10. Іноземцева С. (2016). Спеціальна освіта на сучасному етапі розвитку суспільства. *Vzdelávanie a spoločnosť. Medzinárodný nekonferenčný zborník*, Prešov, 1, 273, 278-279
11. Козьявкін В. І. Дитячі церебральні паралічі. / В. І. Козьявкін, М. О. Бабадагли, С. К. Ткаченко та ін. – Львів: Медицина світу, 1999. – 312 с.
12. Колупаєва А. (2014). Спеціальна освіта в Україні та модернізація освітньої галузі. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 3, 7-11.
13. Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими потребами та організація їх навчання. К.:2011. 274с.
14. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Діти з особливими потребами загальноосвітньому просторі: початкова ланка. Путівник для педагогів Київ, 2010. 96 с.
15. Кравченко І. (2016). Історико-педагогічні аспекти розвитку спеціальної освіти в Україні. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 1 (55), 364-365.
16. Липа В.А. Психологические основы педагогической коррекции. Донецк: Лебідь, 2000. 319 с.
17. Логопедія.: Підручник, друге видання перероблене та доповнене. / Заред. М.К. Шеремет. К.: Видавничий Дім «Слово». 2010. 672 с.
18. Марковська Н. (2017). Проблеми запровадження інклюзивної освіти в Україні. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму] (Камянець-Подільський, 24-25 квітня 2017 р.), 2, 185.

19. Мартинчук О. В. Основи корекційної педагогіки : навч.-метод. посіб. Для студентів напряму підготовки «Дошкільна освіта». — К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. — 288 с.

20. Марценковський І.А. Вимоги до програмно-цільового обслуговування дітей з розладами зі спектра аутизму: методичні рекомендації / І.А. Марценковський, Я.Б. Бікшаєва, О.В. Ткачова. // СПД-ФО Парашин І.С. – 2009. – 46 с.

21. Матвєєва М.П., Гаврилов О.В., Миронова С.П. Основи корекційної педагогіки: навчальний посібник /за заг. Ред.С.П. Миронової. Кам'янець – Подільський державний університет. 2010. 264 с.

22. Матвєєва М.П., Миронова С.П. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку: навчально-методичний посібник. Кам'янець – Подільський державний університет. 2008. 204 с.

23. Миронова С. П., Гаврилова О.В., Матвєєва М.П. Основи корекційної педагогіки. /за заг. ред. Миронової С.П. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. 2010. 264 с.

24. Основи дефектології : навчальний посібник для студ. вищ. пед. навч. закладів / [І.М. Маруненко, В. І. Бобрицька, Є. О Неведомька, З.Ф. Сіверс]; КМПУ ім. Б. Д. Грінченка. - Вид. 2-е, стереотип.— Київ, 2006. — 144 с

25. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 224 с.

26. Федоренко О. (2013). У пошуках оптимальних шляхів упровадження інклюзивного навчання дітей із порушеннями слуху. Особлива дитина: навчання і виховання, 2, 41, 43. (Fedorenko O.F. (2013).

Додаткова:

1. Бондар В. І. Основні етапи становлення та розвитку дефектологічної науки в Україні. // Дефектологія. 1999. - № 2. – С. 2-4

2. Засенко В. Діти з особливими потребами: пріоритетні напрями державної політики України в галузі освіти, соціального захисту й охорони здоров'я / В'ячеслав Засенко, Алла Колупаєва // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2014. – № 3. – С. 20 – 29

3. Золотоверх В. В. Становлення і розвиток в Україні системи соціальної освіти як передумова розбудови її дошкільної ланки. // Дефектологія. 1998. - № 4. – С. 53-55

4. Колупаєва А. А., Савчук Л.О. Діти з особливими потребами та організація їх навчання: Наук.-метод. посіб. видання доповнене та перероблене, К.: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 273 с.

5. Колупаєва А.А. Педагогічні умови інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку у загальноосвітні навчальні заклади: Монографія. К.: Педагогічна думка, 2007. 458 с.

6. Колупаєва А.А., Софій Н.В., Найда Ю.М. та інш. Інклюзивна школа: Особливості організації та управління: Навч-метод. посібник / за заг. ред. Даниленка Л.І. 2-ге видання, стереотипне К.: ФО П Парашин І.С., 2010, 128 с.

7. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка. Путівник для педагогів: Навч.-метод. посібник. К.: «АТОПОЛ». 2010. 96 с. (

8. Лиско О. О. Відбудова системи спеціальної освіти в Україні // Дефектологія. 1998. - № 1. – С. 52-55

9. Обухівська А.Г., Ілляшенко Т., Жук Т. Психологу про дітей з особливими потребами у загальноосвітній школі. К.: Редакція загальнопед. газет, 2012. 128с.
10. Освіта Полтавщини назустріч дітям (з досвіду впровадження інклюзивної освіти у навчальних закладах області) [упорядник І.О. Калініченко] Полтава: ПОІППО, 2012 62 с.
11. Питання догляду за особами з розумовою відсталістю в сучасній дефектології: Навч. посіб. [укладач Л.М. Руденко]. К.: «ДІА» 2007. 128 с.
12. Пішак В.П., Мещішен І.Ф., Пішак О.В., Мислицький В.Ф. Основи медичної генетики: - Чернівці: Мед. Академія 2000. – 248 с.
13. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами: Навчметод. посіб. / за заг. ред. Колупаєвої А.А.
14. Спеціальна педагогіка: понятійно-термінологічний словник / за ред. академіка В.І.Бондаря. Луганськ: Альма – Матер, 2006. 464 с.
15. Теорія і практика інклюзивної освіти [навчально-методичний посібник] / Упорядник Бондар К. М. – [2-ге вид., доп.]. – Проект «Підтримка інклюзивної освіти у м. Кривий Ріг», 2019. – 170 с.
16. Тім Лорман, Джоан Деппелер, Девід Харві. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практ. посіб. пер. з англ. – К.: – СПДФО Парашин І.С. 2010 196 с.
17. Чеботарьова О.В. Методичні рекомендації з досвіду роботи щодо організації та проведення індивідуального навчання вдома з учнями, які мають вади у психічному чи фізичному розвитку К., 2000. 32 с.

**Інструменти, обладнання та програмне забезпечення,
використання яких передбачає навчальна дисципліна
(за потребою)**

Мультимедійні презентації до лекційних занять (відповідно теми).